

Közös elhatározással a készülő Shakespeare összkiadásuk számára vállalt MAKRANCOS HÖLGY című mű helyett, a VIZKERESZT fordítását fogom elvégezni. E fordításra vonatkozólag az 1943. szeptember 15-én kelt levelükben közölt feltételek érvényesek.

A nyomdakész kéziratot 1944. május 31.-ig veszi kézhez a Társulatuk.

Maradtam teljes tisztelettel

Radnóti Miklós

Budapest, 1944. január 24.-én.

A *Vízkeresztet* korábban Képes Gézának kötötték le. Feltehetően nem véletlen a dátumszerű összecsengés: Képes éppen január 12-én, Radnóti levelét két nappal megelőzően a *Vízkereszt*ről lemondva, a *Velencei kalmárt* vállalta el.⁸

Radnótinak azonban már nincs ideje, hogy a megbízásnak valóban eleget tegyen. Tudjuk, hogy május 18-án kapja meg azt a munkaszolgálati behívót, amely szerint már május 20-án Vácott kell jelentkeznie. A *Vízkereszt*nek pedig csak az első két felvonása készült el. . .

A felszabadulás után a Franklin Társulat vezetése újramezdi a Shakespeare összkiadás megszervezését. Rónay György, aki ekkor szorosabb kapcsolatba kerül a céggel, kapja a megbízást a Radnóti által elkezdett *Vízkereszt* hiányzó 3. felvonásának pótlására és befejezésére. Bemutatójára 1947-ben, a Nemzeti Színházban kerül sor; ekkor hangzának fel először az új magyar *Vízkereszt* sorai és elevenednek meg a halott költő utolsó szabad napjainak látomásai.

Közli: VOIT KRISZTINA

A REND A ROMOKBAN ÜGYÉSZI PÉLDÁNYA

A Nyugat 1937-ben új verseskötvet adott ki Illyés Gyulától. A *Rend a romokban* nyolc esztendő termését tartalmazta, jó néhány illyési alapkötteményt: *Nem menekülhetsz; Galamb-utca; A kacsalábon*

⁸ Uo. Fond 2/800.

forgó vár; Sasad; Farkasrét stb., számtalan olyan verset, amely klasszikusnak számít a költő életművében. „Illyés lírája a Rend a romokban kötetben magasodott nemzeti költészetté. . .” – állapítja meg Béládi Miklós *A magyar irodalom története* 6. kötetében (479.).

A könyvet perbe fogták. Markovits Györgyi *A cenzúra árnyékában* című könyvben részletesen ismerteti a per lefolyását (francia nyelven a Magyar Könyvszemle 1970. évi 3. számában tette közzé).

Eredetileg két verset inkriminált az ügyészség: a *Dózsa György beszéde a ceglédi piacon* és a *Megjelenik* címűt, végül csak az utóbbiért ítélték a költőt száz pengő pénzbírságra, és a vers eltávolítására a kötet valamennyi példányából. A vád: vallásgyalázás.

A perrel, az ítélettel tüzetesen foglalkozhatott a két világháború közti cenzúra jeles ismerője, Markovits Györgyi, hiszen az iratok fennmaradtak, a pernek csak egyetlen dokumentumát nem forgathatta: a *Rend a romokban* ügyészi példányát. Az ugyanis a tatabányai József Attila Megyei Könyvtárban rejtőzik.

Magát a pert felesleges felidézniünk, de talán nem haszontalan a magyar költészet egyik klasszikus verseskönyvének bemutatása a gyanakvó és lecsapni készülő magyar királyi ügyészség szemével. Az ügyészség reakcióját a könyvben alkalmazott „rituális” jelek és aláhúzások teszik láthatóvá.

A Tatabányán őrzött példány az Országos Könyvelosztó Központ révén jutott a József Attila Megyei Könyvtár birtokába. A 95. lapon ott van az eredeti tulajdonbélyegző:

Magyar Királyi Kúria

0587 1939

Főljajstromszám

A könyv előzéklapjára, a Nyugat-embléma alá kék ceruzával odaírták a beérkezési számot: 13788

A következőkben az ügyészség jelzéseit, aláhúzásait reprodukáljuk. A *Rend a romokban* száznyolc verséből kilenc keltette föl a figyelmet vagy teljes egészében, vagy egy-egy részletével: *Arcom mögött szívemben. . .* (9.), *Rend, béke* (11.), *Dózsa György beszéde a ceglédi piacon* (65–67.), *Beszámoló* (76.), *Regényrészlet* (88–89.), *Alkalmi meditáció – Kísértés* (119.), *Megjelenik* (125.).

Az alábbi versek címét grafitceruzával pipálták ki: *Arcom mögött szívemben. . .*; *Rend, béke. . .*; *Ég kék*. Néhány versben grafitceruzával sorokat, részleteket, szavakat húztak alá, illetve oldalt is megjelölték:

Még kér a nép. . . és fölmerül
egy arc: most adjatok!. . . vadul
körülnéz, ajkába harap,
s egy ország helyett elpirul.

(*Két március*, 63.)

Így állok fele-utamon.
| Megszöktek mind, kik erre jöttek.
| Futnék s koloncként hurcolom
lábamnál hazámat, a Földet.

(*Beszámoló*, 76.)

Jézus elé röpül diadallal, feledve teljesen, hogy
reggel óta részeg!
Pálinkásüvegébe belepiszkolnak a kis csibészek.

(*Regényrészlet*, 88.)

Másodosztályon utazik a pap,
mert nem bírja ki a parasztokat.

(*Alkalmi meditációk – Kísértés*, 119.)

Végül azonban a vádirat a fenti költeményeket nem tette tárgyává. A két inkriminált versnél halmozva alkalmaztak jeleket, színt, aláhúzást. Úgy tetszik, egy egyezményes kódrendszerrel van dolgunk, amelyet belső hivatali használatra dolgoztak ki.

Mind a *Dózsa György beszéde a ceglédi piacon*, mind a *Megjelenik* esetében a cím baloldalához három ferde lila vona-

lat húztak, a jobb oldalon pedig késsel kipipálták. A legenyhébbnek ítélt részt csak feketével, grafitceruzával húzták alá. Ilyen csak egy van: a Dózsa György beszéde első szakaszában a *nemes* szó. Grafitceruzával és kék írónnal is aláhúzták a következő részleteket: Ha a birtokán tanyázik (7. szakasz); tántorogva nehéz igazával (utolsó strofa: az „igazával” grafit-tal, késsel egyaránt megjelölve.) Pirossal húzták alá:

Átkot hoz még halottan is,
lopó, csaló, rabló, hamis,
ha száll fejére malaszt is,
a paraszt fizeti azt is.

(8. szakasz)

Nyíltt szájunk jajpanaszra?
dögölj, rúgtak a parasztba,
korbács pattant, a torokba
 rekedt a szó fojtogatva.

Na, nem értjük a beszédet!
Elég is ennyi, testvérek,
balta, csép már hadarólap
 magyarázza igazunkat.

Vérszopó dög, elég ennyi,
 farkasféreg valamennyi,
 testvéreim, – hajlokát is,
szélbe szórjuk a porát is!
 Segél Krisztus minket!

(10–12. szakasz)

Az utolsó szakaszban egy sort pirosítottak meg:

szörnyű mocsaradba, magyar történelem!

A *Megjelenik*ben nincsenek ceruzavonások.

Mind a két versnél alkalmaztak egy olyan jelet, amely sehol másutt nem fordul elő, feloldása tehát – ismerve a fejleményeket – eléggé egyszerű. A sötétbarna vastag sarkos (zárójel) a „jogsértésre” hívta fel a figyelmet. E zárójelfajta a *Dózsa György beszéde a ceglédi piacon* című vers egészét befogja, a *Megjelenik*nek viszont csak közismert második szakaszát:

(Megjelenik Mária véle
kis cselédkönyvével kezébe
szégyenül valaki beírta
hogyan gyermeke van hogy nem tiszta
helyet keres de helyet nem kap
mindenütt ortodoxok laknak.)

A könyvben szóbeli megjegyzés, paragrafusra utalás nem található – puritánul működött a törvényvédő ceruza. 1942-ben az államrendőrség elkobozta Illyés Gyula és József Attila verseinek kis gyűjteményét, egy füzetecskét, amelyet *A nép nevében* címmel Mátyás Ferenc válogatott és adott ki. „Illyés versei közül kettőt jelölt meg a cenzori ceruza, a *Nem menekülhetsz* és a *Nocsak* című verseket.” (*A cenzúra árnyékában*, 444.) Mindkettő a *Rend a romokban* lapjairól való. A ceruza 1937-ben még elsiklott fölöttük.

Jelek és aláhúzások. Kis adalék egy nagy könyv történetéhez, de érdemes megismernünk.

Közli: GYÖRI LÁSZLÓ